

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Fakulta sociálních studií

2. esej

„Distribuce a konzumace zboží a služeb v subsistenční ekonomii nepodléhá pravidlům volného trhu, ale řídí se svými vlastními zákony“

Vypracovala: Barbora Peštová

UČO: 414572

Ekonomická antropologie

Ekonomická antropologie úzce souvisí s antropologií politickou. Zabývá se otázkami „komparativního výzkumu ekonomických subsystémů, procesů a institucí tradičních i moderních společností v čase a prostoru“ (Soukup, 2011, 374). Ekonomiku samotnou můžeme chápat ve dvou rovinách, kdy pod jednou si představíme, že ekonomika je součástí všech našich aktivit, v rovině druhé si pod tímto pojmem můžeme přestavit pouze aktivity týkající se produkce, distribuce a konzumace. Obecně můžeme tvrdit, že se jedná o přerozdělování nedostatkových komodit.

Ekonomická antropologie není pouze teoretická, ale také aplikovaná antropologie. V teoretickém směru jí byl přínosem Karl Paul Polanyi s díly „Velká transformace“ nebo „Obchod a trh v raných říších“ (Soukup, 2011). Jeho názory zastávali představitelé tzv. substantivistické antropologie¹, proti kterým však stáli představitelé antropologie formalistické, nemarxistické nebo kulturalistické. Názory se lišily hlavně v otázkách chápání ekonomiky v tradičních a moderních společnostech.

Substantivistická antropologie předpokládá, že princip ekonomiky je v tradičních a rodových kulturách založený na principu reciprocity² a redistribuce³, zatímco kapitalistické společnosti vycházejí z tržních mechanismů (Soukup, 2011). V čem se ale všichni shodnou je, že systém ekonomiky existuje ve všech společenstvích a že je v podstatě založený na produkci, distribuci a konzumaci, přičemž v každé kultuře jsou tyto tři body pojmány rozdílně.

Jak již bylo naznačeno výše, ekonomika nejde studovat samostatně, ale je třeba zohledňovat i další aspekty, kterými mohou být obchodní etika nebo různé zvyky různých společností nejen při obchodování. Naše civilizace, západní civilizace, má svoji ekonomii vystavěnou na třech základních pilířích – s minimálními náklady chceme dosáhnout maxima, stavíme na racionalizaci a náš trh řídí nabídka a poptávka. V této společnosti je tedy zvykem řídit se pravidly volného trhu a základním obchodním činitelem jsou peníze. Je to však jediná možná podoba ekonomiky? Ve zbytku práce se proto podíváme na kultury odlišné, na ty, které představují substantivistickou ekonomii, abychom si dokázali, že tržní ekonomika není pouze

¹ P. Bohannan, G. Dalton, A. L. Oppenheim, M. J. Finley aj.

² Reciprocita je založena na pohybu statků a služeb mezi jedinci a skupinami v symetrickém postavení, je realizována prostřednictvím obdarování, jež podporuje nejen jejich interakci, a málokdy souvisí se ziskem.

³ Redistribuce představuje centrálně řízený pohyb služeb a statků, jež jsou přerozdělovány např. vůdcem nebo vládou, které její pravomoci umožňují uložit a vybrat daně apod.

jednou jedinou možností a že substantivistické ekonomiky fungují dobře i bez principu tržního hospodářství nebo kdy tržní hospodářství tvoří pouho jejich část.

Kula

Jedním z antropologů, který se ekonomickou antropologií zabýval, byl B. K. Malinowsky. Právě k této tématice přispěl jeho výzkum na Trobriandových ostrovech, které se nacházejí v Tichomoří nedaleko Nové Guineje. Svůj výzkum založil na zúčastněném pozorování, přičemž pro nás nyní důležitý „rituál“ obřadného obchodu „kula“ zaznamenal v knize „Argonauti západního Pacifiku“⁴.

Tento obchod praktikovali právě domorodci tohoto souostroví a spočívá v tom, že obyvatelé různých ostrovů si zvolí mezi sebou jednoho obchodního cestujícího, který pomocí kánoe navštěvuje různé ostrovy. Každý tento obchodní cestující má na navštěvovaném ostrově partnera, se kterým začne kontakt výměnou šperků. Ty tvoří buďto červené lasturové náhrdelníky⁵ nebo náramky z bílých mušlí⁶. Předávání těchto šperků má jedno významné pravidlo, kdy náhrdelníky jsou předávány ve směru hodinových ručiček a náramky proti směru hodinových ručiček. Tímto předáváním získá obchodní cestující na ostrově „imunitu“, která mu zaručuje bezpečný pobyt na ostrově a může začít vyměňovat předměty, které po něm k výměně posílají lidé jeho ostrova. Až je s výměnou hotov, vymění si opět s obchodním partnerem šperky a opouští ostrov (Soukup 2004, 2011). Smyslem celého obchodu není přímo zisk, který bychom si mi podle našich měřítek představovali, ale důležité pro domorodce je, aby tímto směným obchodem udrželi solidaritu domorodých společenství v této oblasti. Spatřujeme zde tedy nejen prvky reciprocity, ale také prvky směny, na které již není tržní hospodářství zvyklé, protože jeho ústřední roli nehraje směna věci za věc, ale obchodování na základě peněz se stanovenou cenou.

⁴ v originále „Argonauts of the Western Pacific“

⁵ červeným náhrdelníkům se říká „soulava“

⁶ bílým náramkům se říká „mwali“

Potlač

Potlač⁷ je obřad, který byl vnímán jako slavnostní hostina, při které hostitel nesmírně velkoryse rozdával nebo naopak ničil svůj majetek. Tímto „gestem“ obdarovával své hosty a ti, aby nezůstali zahanbení, byli nuceni do určité doby (většinou do roka) uspořádat podobnou hostinu, při které měli noví hostitelé obdarovat nazpět hostitele původní, ovšem dary dvojnásobné hodnoty. Je tedy samozřejmé, že tyto slavnosti ovlivnili nejen postavení hostitelského kmene, ale také jejich ekonomiku. Majetek, který byl darován nebo zničen, tvořili hlavně kánoe, otroci, kožešiny, pokrývky, takže předměty pro kmen⁸ důležité. Pro naši kulturu zcela nepochopitelný postup, který je k tomu našemu zrcadlově obrácený. Zde tento rituál upevňuje status bez ohledu na následnou ztrátu majetku, zatímco u nás právě množstvím majetku, čím větší tím lepší, upevňujeme naši prestiž a naopak jeho ztráta je naší noční můrou. Možnost hromadit velké majetky umožňuje tomuto kmenu úrodná oblast, ve které žijí. Další nezanedbanou odlišností tohoto kmene je, že nemateriální majetky jsou cennější než ty materiální. Ruth Benedictová viděla v tomto ekonomickém systému jako hnací složku nikoliv neviditelnou ruku trhu ale rivalizaci⁹. (Soukup, 1994; Benedictová¹⁰, 1999).

Další rozšiřující informace o tomto rituálu přináší ve svém díle Esej o daru i Marcel Mauss, který poznamenává, že není povinností dary pouze oplácet, ale také poskytovat i přijímat. Odmítnutí s sebou pak nese stejné následky jako odmítnutí přátelství nebo míru. Dále je zde popisována i funkce darů obětní, kdy jejich prostřednictvím dochází k různým formám komunikace s různými (nad)přirozenými mocnostmi, jejichž obdobná funkce v naší kultuře pomalu mizí (Mauss, 1999).

Synové trhu

I maďarští cikáni, které ve své knize Čas cikánů¹¹ popisuje M. Stewart, viděli v obchodování na trhu něco více než jen materiální obohacení. Obchodovali hlavně se svými znalostmi a talentem projevu, které jim daly možnost dosáhnout alespoň v určité části uznání majority,

⁷ vzniklé od slova „potlach“

⁸ týká se hlavně kmene indiánů severozápadního pobřeží USA Kwakiutlů

⁹ stupeň realizace nikdy nesměl zajít do té míry, aby ohrozil existenci kmene

¹⁰ Ruth Benedict, americká antropoložka, popisuje v různých souvislostech oba dva rituály, kula i potlač, ve své knize „Kulturní vzorce“.

¹¹ originální název „Time of the Gypsies“

kteřá se na ně dívala jinak skřze prsty. Bylo to daleko více než finanční obohacení, kterého by mohly obchodem dosáhnout (Stewart, 2005). Jednalo se stejně jako u „potlače“ o určité dosažení prestiže.

Existují i kmeny, lovecko-sběračské komunity, které žijí pouze z toho, co získají z přírody. Role jsou zde rozděleny mezi muže a ženy, přičemž každý z nich zastává tu svoji a roli opačného pohlavní nemá mnohokrát ani zdání. Lovu nebo sběru věnují o mnoho méně svého času, než jsme zvyklí se domnívat. Jedná se o společnosti, z našeho pohledu možná trochu nemyslitelné, žijící v nadbytku¹². Ovšem nefunguje zde systém, že by je o nadbytek musel někdo násilně připravit, ale každý, kdo nadbytek má, poskytne nadbytek lidem, kterým se něčeho nedostává, aby i jim až bude hůře, mohl někdo svůj nadbytek věnovat a pomoci jim. To že žijí v nadbytku je dáno nejen jejich smyslem pro recipocitu, ale také znalostí místní zemědělské ekonomiky. Lovectví se pak většinou uplatňuje tam, kde zemědělství není možné. Lovectví a sběračství většinou funguje u těchto kmenů odděleně a nelze sběrače převychovávat na lovce a naopak. (Copans, 2001).

I výměna je tedy považována za ekonomiku. „Primitivní ekonomika však není v širším prostoru soběstačná, uskutečňuje se spolu s obživou chápanou jako úzký vztah mezi malou skupinou a jejím bezprostředním okolím“ (Copans, 2001, 64).

Je tedy nezpochybnitelné, že společnosti vystavěné na principech kapitalismu nejsou jedinou možnou variantou ekonomie. Existují společenství, ve kterých fungují principy solidarity, recipocity a daru bez ohledu na to, zda nad nimi panuje neviditelná ruka trhu nebo zvolená mocnost. Ani peníze nemusejí být jediným univerzálním platidlem a vyjádření prestiže nemusí vždy souhlasit s nahromaděným materiálním majetkem. Okolí naší společnosti nás ubezpečuje v tom, že vše je pouhou otázkou nabídky a poptávky a že pokud nemůže být nadbytek dobře zpeněžen, je lepší ho zničit, nikoliv na základě vydobyť si dle zvyku prestiže, ale protože prodělek, tím pádem menší zisk, není vítaný a chtěný, nepřemýšlíme nad tím, že by mohl přinést užitek ostatním. Zákony ve výše uvedených příkladech pak není potřeba nikam zapisovat a ustanovovat někoho, kdo nad jejich dodržováním bude bdít, ale lidé sami

¹² Jedná se například o kanadské Inuity, bostwanské Křováky nebo australské domorodce

vědí, že způsob života, ve kterém žijí, a pravidla, která v něm panují, jsou funkční a jejich dodržování je na existenci méně ohrožující než jejich porušování.

Seznam použité literatury

SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 741 s.

SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie)*. Praha: Karolinum, 2004, 667 s., [32] s. obr. příl. ISBN 8024603373.

SOUKUP, Václav. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1994, 226 s. ISBN 8070668822.

COPANS, Jean. *Základy antropologie a etnologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 124 s. ISBN 8071783854.

BENEDICT, Ruth. *Kulturní vzorce*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 223 s. ISBN 8072032127.

STEWART, Michael a [z anglického originálu ... přeložila Silvie PRUDKÁ]. *Čas Cikánů*. Vyd. 1. Brno: Barrister, 2005. ISBN 80-736-4017-1.

MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 201 s. ISBN 808585077x.